

Герберт УЕЛЛС

КРИШТАЛЕВЕ ЯЙЦЕ

Ще рік тому на околиці Севендайєлса стояла маленька закіптюжена крамничка з вивіскою, де вибляклими жовтими літерами було написано: "К. Кейв, природодослідник і продавець раритетів". Вітрина крамнички була захаращена розмаїтими диковинками. Чого тут тільки не було: кілька слонячих бивнів, неповний набір шахових фігур, чотки, зброя, повна скринька скляних очей, два тигрячі черепа та один людський, кілька поїдених міллю мавпячих опудал (одне з лампою в руках), старовинна шафка, два-три засиджених мухами страусячих яйця, трохи рибальського начиння і неймовірно брудний порожній акваріум. На той час, до якого відноситься наша оповідь, там був іще чималий шмат кристалю, виточений у формі яйця й відшліфований до блиску. На це кришталеве яйце якраз і дивилися двоє, що стояли надворі перед вітриною: високий худорлявий пастор і смаглявий чорнобородий молодик у костюмі скромного крою. Смаглявий молодик щось говорив, жваво жестикулюючи; здавалося, він умовляє свого супутника придбати цю річ.

Поки обоє отак розмовляли, із задніх дверей у приміщення крамнички вийшов містер Кейв, коливаючи бородою: він доживував хліб з маслом, допіру попивши чаю. Побачивши цих людей і простеживши, на яку річ спрямовані їхні погляди, господар крамнички враз зажурився. Озирнувшись винувато через плече, він тихо причинив за собою двері. Містер Кейв був маленький дідок із блідим обличчям, дивовижними водянисто-голубими очима й бруднувато-сивим волоссям; голубий сюртук на ньому був добряче поношений, циліндр старезний, пантофлі на ногах із стоптаними підборами. Він вичікувально стежив, до чого договоряться ті двоє. Тоді пастор сягнув рукою до кишені штанів, глянув, скільки у нього в жмені дрібняків, і мило усміхнувся, показавши зуби. Коли обидва зайшли до крамнички, містер Кейв начебто й зовсім занепав духом.

Пастор мало не з порога просто запитав, скільки коштує кришталеве яйце. Містер Кейв озирнувся стурбовано на двері, що вели до житла, й відповів: п'ять фунтів. Пастор, звертаючись одночасно і до свого супутника, й до господаря, почав обурюватися проти такої високої ціни (вона й справді була набагато вища за ту, яку збирався загадати містер Кейв, коли виставляв цю річ) і спробував торгуватись. Містер Кейв підійшов до вхідних дверей і відчинив їх.

— Моя ціна — п'ять фунтів, — мовив він, ніби хотів припинити безглузду суперечку.

В цю мить над завіскою в зашкленених дверях, що вели до житла, показалась верхня частина жіночого обличчя; очі зацікавлено втупилися в покупців.

— Ціна п'ять фунтів, — тремтячим голосом повторив містер Кейв.

Смагливий молодик досі німував, уважно спостерігаючи за Кейвом. Тепер він озвався:

— Дайте йому п'ять фунтів.

Пастор глянув на молодика, ніби перевіряючи, чи той не жартує, тоді перевів погляд на Кейва й побачив, що торговець геть пополотнів.

— Це занадто дорого, — буркнув пастор і, вишкрібівши все з кишені, почав лічити свою готівку.

Усього він нашкріб трохи більше тридцяти шилінгів і тоді знову спробував навернути на здоровий глузд свого супутника, з яким, напевно, був у великій дружбі. Містер Кейв скористався з передиху, щоб зібрати свої думки, й за хвилину вже схвильовано пояснював, що, власне, він не має повного права продавати цей кришталь. Обидва його клієнти, звісно, вельми здивувалися й запитали Кейва, чому той не подумав про

це тоді, коли називав ціну. Містер Кейв збентежився, але й далі наполягав на тому, що продати кришталю не має права, бо, мовляв, сторгувався раніше з іншим покупцем, який може прийти сьогодні. Добачивши в цій заяві спробу ще вище підняти ціну, обидва чоловіки удали, начебто хочуть піти геть, але цієї хвилини задні двері відчинились і до крамниці ввійшла жінка — власниця чорного начосу над лобом і маленьких очиць.

Це була опасиста жінка з різкими рисами обличчя, молодша за містера Кейва й набагато вища за нього зростом. Ходила вона важкою ступою, а обличчя її від хвилювання взялося густими рум'янцями.

— Кришталю продається, — сказала вона з притиском. — І п'ять фунтів — цілком достатня ціна. Я ніяк не втямлю, Кейве, чому ти не береш того, що дають тобі ці джентльмени?

Містер Кейв, вельми роздосадуваний втручанням дружини, сердито зиркнув на неї поверх окулярів і став, хоч і не надто впевнено, захищати своє право вести торгівлю за власним розсудом. Зав'язалася пересварка. Обидва покупці зацікавлено спостерігали цю сцену, зрідка підказуючи місіс Кейв свіжі аргументи. Загнаний у глухий кут, Кейв, проте, й далі чіплявся за свою плутану й неправдоподібну історію про вранішнього покупця кришталю. Він розпалювався дедалі дужче і наполягав на своєму.

Край цій дивній суперечці поклав молодик із східним обличчям. Він запропонував, що вони зайдуть через два дні й, таким чином, не завдадуть шкоди інтересам покупця, на якого посилається містер Кейв.

— Але тоді ми вже наполягатимемо, — заявив пастор. — Ціна п'ять фунтів!

Місіс Кейв почала вибачатися за чоловіка, мовляв, він у неї "з химерами", а коли покупці пішли, подружжя перейшло до вільного і всебічного обговорення цієї події.

Місіс Кейв висловлювалася з такою відвертістю, на яку тільки була здатна. Бідолашний її чоловік аж тремтів од хвилювання, плутаючись між двох своїх версій: то посилався на якогось іншого покупця, то стверджував, що кришталю коштує цілих десять гіней.

— Чому ж ти назвав ціну п'ять фунтів? — допитувалась дружина.

— Дозволь мені вести мої справи на мій власний розсуд! — відказував містер Кейв.

З містером Кейвом жили ще пасербиця й пасинок, і за вечерею всю цю справу обговорено знов, у ширшому колі. Родина містера Кейва завжди була не вельми високої думки про його ділові якості, але останній його вчинок видався всім справжнісіньким божевіллям.

— Як на мене, то він і раніше відмовлявся продавати те яйце, — сказав пасинок, вісімнадцятирічний здоровило.

— Але ж п'ять фунтів! — вигукнула пасербиця, молода особа двадцяти шести літ, яка дуже любила посперечатись.

Відповіді містера Кейва були жалюгідні та безпорадні: він тільки невиразно бурмотів, що, мовляв, краще знає, як йому справуватися з торгівлею. Йому не дали довечеряти — погнали зачинити крамничку на ніч. Вуха йому палали, сльози досади заливали очі. "І чому я не прибрав того кришталю з вітрини? Яка легковажність!" — карався він отакими думками. На ту хвилину він не бачив способу уникнути продажу кришталевого яйця.

По вечері пасербиця й пасинок містера Кейва причепурились і подалися гуляти, а дружина пішла до себе нагору й, сьорбаючи гарячу воду з цукром, лимоном і ще де з чим, стала обмірковувати діловий бік події з кришталевим яйцем. Містер Кейв як пішов у крамничку, то й загаявся там довгенько, під тим приводом, буцімто йому треба оздобити камінчиками акваріум для золотих рибок. А насправді він поринув у зовсім інші справи, та про це доречніше буде сказати трохи далі.

Вранці місіс Кейв спостерегла, що кришталеве яйце забране з вітрини й лежить за стосом старих книжок з рибальства. Вона переклала яйце назад, на помітне місце. Але не стала заводити через це нової сварки, бо ще від учорашньої в неї боліла голова. Що ж до самого Кейва, то він завжди був радий ухилитися від розмови з дружиною. День не приніс нічого доброго. Містер Кейв був неуважний, як ніколи, і страшенно дратівливий. Після обіду, як тільки дружина, прилягла відпочити, він знову прибрав яйце з вітрини.

Наступного дня Кейв повіз в одну з клінік партію "морських собак", що були там потрібні для анатомічних занять. За його відсутності думки місіс Кейв знов повернулися до кришталевого яйця і до того, як витратити п'ять фунтів, що впали з неба. Вона вже встигла якнайзадовільніше розподілити цю суму (поміж усього іншого планувалося купити зелене шовкове плаття, а також поїхати в Річмонд), коли дзеленчання дзвінка біля вхідних дверей покликала її в крамничку. З'ясувалося, що то лаборант із клініки прийшов поскаржитися на те, що жаби, замовлені ще на вчора, досі не привезені. Місіс Кейв не схвалювала саме цієї галузі діяльності свого чоловіка, тож добродію, що прийшов у досить незлагідному настрої, довелося піти геть після обміну кількома словами — причому його половина бесіди була цілком чемна. І тоді погляд місіс Кейв, природно, впав на вітрину: вигляд кришталевого яйця мав надати реальності п'яти фунтам і мріям, що були з ним пов'язані. Як же вона здивувалася, коли побачила, що яйце пропало з вітрини!

Вона кинулася до того місця за прилавком, де була знайшла яйце напередодні. Але й там його не було. І тоді місіс Кейв незагайно вчинила справжній трус по всій крамничці.

Упоравши свої справи з "морськими собаками", Кейв повернувся додому десь під другу годину. В крамничці він застав безлад. Його дружина стояла навколішках і несамовито порпалася в матеріалі для набивки опудал. Коли дзвоник сповістив про прихід містера Кейва, місіс Кейв виткнула з-за прилавка своє зле почервоніле обличчя й зараз же почала дорікати чоловікові, що той "сховав цю річ".

— Яку таку річ? — перепитав Кейв.

— Кришталеве яйце!

Замість відповіді Кейв, сам, очевидно, вражений, кинувся до вітрини.

— Невже ж його тут нема? — вигукнув він. — Лишенько! Де ж воно поділось?

Цієї хвилини задні двері відчинились, і в крамничку, голосно лаючись, увійшов Кейвів пасинок, що прийшов додому за хвилину до нього. Він працював учнем у мебльовика на цій самій вулиці, але обідав у себе вдома й тепер лютився, побачивши, що обід ще не готовий. Але, почувши про те, що яйце пропало, хлопець забув про обід і звернув свій гнів з матері на вітчима. Звісно, мати й син відразу вирішили, що Кейв заховав яйце. Але старий мужньо це заперечував. У своїх клятвах він дійшов до того, що сам почав звинувачувати спочатку дружину, а тоді й пасинка: це вони, мовляв, заховали кришталеве яйце і хочуть потайки його продати. Бурхлива суперечка призвела до того, що в місіс Кейв почався нервовий напад — щось середнє поміж істерикою та несамовитістю, а пасинок спізнився в мебльовий магазин на цілих півгодини. Містер Кейв заховався від жіничиних ридань у крамничці.

Увечері суперечка відновилася, але вже не було такої пристрасності. Нині це більше скидалося на судовий розбір під проводом пасербиці. Вечеря була невесела й закінчилася драматичною сценою. Містер Кейв нарешті вкрай розпалився й пішов геть, хряпнувши дверима. Скориставшись з цього, родина обговорила його поведінку, вже не стримуючись у виразах, а тоді обшукала весь дім, від горища до льоху, в надії знайти кришталеве яйце.

А вранці знов прийшли ті двоє покупців. Місіс Кейв прийняла їх, мало не плачучи. Виходило так, що ніхто навіть уявити не міг собі, скільки їй довелося натерпітися від містера Кейва за все їхнє подружнє життя. Вона також розповіла історію зникнення кришталевого яйця, щоправда, трохи все перекрутивши. Пастор і молодик із східним обличчям переглянулися, мовчки усміхаючись, і сказали, що й справді все це дуже дивне. А що місіс Кейв, певне, хотіла розповісти їм чи не всю історію свого життя, то вони заквапилися з крамнички. Але місіс Кейв, чіпляючись за останню надію, спитала пасторову адресу, обіцяючи сповістити йому, якщо вона доб'ється хоч чого-небудь від чоловіка. Люб'язний пастор дав адресу, але потім вона, очевидно, десь загубилася. Місіс Кейв ніяк не могла згадати, де вона її приткнула.

Надвечір того дня вся родина Кейвів начебто вгамувалася. Старий Кейв, що ходив десь після обіду, вечеряв у похмурій самоті, яка приємно контрастувала з недавніми бурхливими сварами. Якийсь час атмосфера в домі була ще напружена, але ні кришталеве яйце, ні покупці не з'являлись.

Нині, щоб не морочити читача далі, ми мусимо признатися, що Кейв збрехав. Він чудово знав, де знаходиться кришталеве яйце. А було воно в помешканні містера Джекобі Вейса, асистента-демонстратора лікарні святої Катерини на Вестборн-стріт. Прикрите шматком чорного оксамиту, воно лежало на буфеті біля карафки з американським віскі. Саме від містера Вейса і надійшли дані, на основі яких написано це оповідання. Сховавши яйце в мішку з "морськими собаками", Кейв приніс його в лікарню і настійно просив молодого вченого поберегти цей кришталь у

себе. Спочатку містер Вейс трохи вагався. Він мав досить своєрідні стосунки з Кейвом. Йому подобались незвичайні характери, й він не раз запрошував старого до себе покурити й слухав за склянкою вина його досить забавні висловлювання про життя взагалі й про місіс Кейв зокрема. Містерові Вейсу доводилося часом мати справу з цією дамою, коли Кейва не було в крамничці. Він знав, що вдома Кейв зазнає нешани, й тому, все як слід зваживши, вирішив узяти кришталеве яйце на зберігання. Кейв обіцяв пояснити, чому ця річ так йому дорога, а поки що натякнув, що в кришталі йому відкриваються видіння. Того ж таки вечора він знов завітав до містера Вейса.

Він розповів вельми запутану історію. Кришталеве яйце, разом з іншими речами, він придбав на аукціоні в іншого торговця диковинками. Ціни яйцю він не знав і навмання призначив десять шилінгів. Воно пролежало в нього на вітрині кілька місяців, і він уже подумував, чи не знизити ціну, коли це зробив дивне відкриття.

В той час містер Кейв почувався дуже зле. Треба пам'ятати, що, скільки тривали зображувані події, здоров'я його було геть розладнане, а ще ж він непомалу страждав од зневажливого й навіть зумисне лихого ставлення до нього дружини й прийомних дітей. Його дружина, пуста, сварлива, бездушна жінка, плекала таємну й дедалі більшу пристрасть до спиртного. Пасербиця була зла й пихата, а пасинок терпіти його не міг і не пропускав нагоди це показати. Крамничні клопоти обтяжували його, і містер Вейс припускає, що старому теж траплялося тихенько перехилити чарчину. Молоді літа він прожив добре, дістав пристойну освіту. А тепер, до всіх своїх прикрощів, він тижнями страждав меланхолією та безсонням. Ночами, коли особливо допікали невідчепні думки, він нишком, намагаючись нікого не розбудити, вставав з постелі й блукав по кімнатах. Однієї з таких ночей, наприкінці серпня, Кейв зазирнув до крамнички.

Брудне невеличке приміщення було занурене в непроглядну пітьму, і тільки в одному місці жевріло якесь дивне світло. Підійшовши ближче, Кейв побачив, що то світиться кришталеве яйце, яке лежало в кутку

прилавка, біля самої вітрини. Промінчик світла, пробившись крізь щілину в віконниці, падав на яйце і немовби сповнював його сяйвом.

Кейв одразу відзначив, що це суперечить законам оптики, відомим йому ще із шкільного підручника. Промені повинні були заломлюватися в кристалі й збиратися в фокус всередині його, а таке розсіювання світла геть порушувало закони фізики. Кейв підійшов до яйця ще ближче й уважно придивився до нього, раптом запалившись тією науковою допитливістю, що визначила його покликання замолоду. Як же він здивувався, коли побачив, що те світло не має стійкості, а розтікається по всьому яйцю, от ніби це була порожниста сфера, наповнена якимось світляним газом. Обходячи яйце з усіх боків, Кейв затулив його від променя, але кришталь від того не потьмянів. Зовсім приголомшений, він узяв кришталеве яйце й переніс у найтемніший куток крамнички. Яйце світилося ще хвилин п'ять, а тоді стало помалу тьмяніти й погасло. Виніс його на тонкий промінець світла — і яйце майже зразу наповнилось сяйвом.

Цю частину незвичайної розповіді Кейва містер Вейс міг перевірити. Він сам не раз тримав те яйце перед світловим променем, діаметр якого не повинен був сягати міліметра. В темряві, яку можна було створити з допомогою шматка чорного оксамиту, кришталь хоч і слабенько, але безсумнівно фосфоресціював. Однак в тій фосфоресценції щось було своєрідне, й не кожен міг її побачити; наприклад, містер Гарбінджер — ім'я, відоме кожному читачеві, що цікавиться роботою Пастерівського інституту, — виявився зовсім нездатним уловити хоч якесь там світло. У містера Вейса ця здатність була набагато нижча, ніж у Кейва. І навіть у самого Кейва чутливість різко мінялась, загострюючись у періоди найбільшої втоми чи занепаду сил.

Це світло в кристалі зачарувало Кейва з самого початку. І те, що він ні з ким не поділився своїм відкриттям, більше свідчить про його тяжку самотність, ніж розповів би цілий том патетичних описів. Старий жив в атмосфері постійної дріб'язкової злостивості, й коли б він признався, що якась річ дає йому втіху, то ризикував би ту річ втратити.

Він помітив, що вдосвіта кришталь втрачає свій блиск, і певний час йому щастило бачити це явище тільки ночами в темному кутку крамнички. Тоді він придумав скористатися шматком старого оксамиту, що доти правив за тло для колекції мінералів. Склавши оксамит удвоє та накривши ним голову й руки, Кейв дістав змогу вловлювати гру світла в кристалі навіть за дня. Він остерігався, щоб дружина не застала його за цим заняттям, і тому споглядав кришталь лише в післяобідній час, коли вона відпочивала нагорі, й то обачливо ховався за прилавком, у найтемнішому куточку. Якось, повертаючи кришталеве яйце туди-сюди в руках, Кейв зробив ще одне відкриття. В глибині яйця щось блиснуло й зчезло, але Кейвові здалося, ніби на мить перед ним відкрилися простори дивної, невідомої країни. Повернувши яйце ще раз, він затулив його від світла й знову побачив те саме видіння.

Розповідати про всі стадії цього відкриття Кейва — це було б надто довго й нудно. Досить буде сповістити наслідок: коли дивитися на кришталеве яйце під кутом десь сто тридцять сім градусів до світлового променя, воно давало ясну картину широкої і зовсім незвичайної місцевості. Це видіння ніяк не скидалося на сон — воно давало чітке враження реальності, й чим сильніше світло, тим воно здавалося живішим і яскравішим. Картина перебувала в невпинному русі, тобто деякі речі в ній рухались, але повільно й послідовно, як буває в дійсності, і в цілковитій відповідності з напрямком світлового променя та зміною кута зору. Так буває, коли дивишся на щось крізь випукле скло: варто його повернути — і те, що було чітким, розпливається, а невиразне бачиться чітко.

Містер Вейс запевняє мене, що Кейв розповідав дуже докладно, не виказуючи ніяких ознак збудження, характерного для тих, хто бачить галюцинації. Одначе слід зауважити, що всі спроби самого Вейса роздивитися цю картину в опаловому сяйві кристалю були безуспішні. Різниця в силі вражень, які діставали ці двоє людей, була дуже велика, і те, що бачилося Кейву цілою картиною, для містера Вейса було лише туманною плямою.

За описами Кейва, у кришталевому яйці незмінно йому відкривалася широка рівнина, на яку він дивився звідкись згори, от ніби з вежі чи щогли. Вдалині, на сході й на заході, рівнину облямовували високі червонясті скелі, нагадуючи Кейвові якусь картину; але що то була за картина, містер Вейс так і не зміг з'ясувати. Скелі тяглися на північ і на південь (Кейв визначав напрямок за зірками, видними на нічному небосхилі) й, не зійшовшись, танули в безмежній туманній далині. Вперше Кейв перебував ближче до східного хребта, над яким сходило сонце. Він побачив безліч якихось істот, що ширяли в повітрі, й подумав, що то птахи. Проти сонця ті птахи здавалися геть темними, а коли потрапляли в тінь, яку відкидали скелі, то світліли.. Внизу під собою Кейв бачив довгий ряд будівель. Він дивився на них начебто згори. Обриси будівель робилися невиразними в міру наближення до темного краю картини, де заломлювались промені світла. Понад широким блискотливим каналом видніли ряди дерев, незвичайних за обрисами й забарвленням, — то темно-зелених, як мох, то сріблясто-сірих відтінків. І щось велике та яскраве пролітало понад скелями й долиною. Першого разу ці видіння відкрилися Кейву лише на коротку мить. Руки в нього тремтіли, голова трусилась, і видіння то з'являлося, то знов щезало в тумані. Йому було нелегко знайти той необхідний кут зору, при якому картина виникала знов.

Наступного разу Кейву поталанило тільки через тиждень. Тижневий проміжок не дав нічого, крім кількох болісних невиразних проблисків і хіба що певного досвіду в користуванні яйцем. Але тепер рівнина відкрилася перед ним у перспективі. Краєвид змінився, проте у Кейва була дивна певність, неодноразово потверджувана дальшими спостереженнями, що він весь час споглядає цей дивовижний світ з одного й того самого місця, лише в різних напрямках. Велика довга будівля, дах якої він бачив першого разу під собою, тепер опинилася далі. Кейв упізнав її дах. Попід фасадом розляглася величезна тераса, а посередині її, на рівній відстані одна від одної, височіли дуже стрункі щогли, до верхівок яких були прикріплені невеличкі блискучі предмети, що відбивали промені призахідного сонця. Про призначення цих невеличких предметів Кейв здогадався вже згодом, коли змальовував цю

сцену містерові Вейсу. Тераса нависала над пишною хащею якихось граціозних рослин, а далі простягався широкий, порослий травною луг, де відпочивали істоти, обрисами схожі на жуків, тільки незмірно більші. За лугом бігла ошатна дорога, забрукована рожевим каменем, а ще далі, паралельно до віддалених скель, стелилось дзеркальне водяне плесо, облямоване по берегах густою червоною травною. В небі величаво ширяли зграї чималих птахів. По той бік річки, серед дерев, схожих на гігантські мохи та лишайники, височіло багато чудових будинків, поблискуючи на сонці полірованим гранітом і металевою різьбою. І раптом щось раз і вдруге майнуло перед його очима — неначе помах крила чи оздобленого самоцвітами віяла. І тої ж миті він побачив чиєсь обличчя, чи то верхню частину обличчя, з дуже великими очима. Кейву здалося, що воно присунулося впритул до його обличчя, що їх розділяє лише кришталь. Очі були такі живі, реальні, що схвилюваний, вражений Кейв сахнувся, зазирнув за яйце і здивувався, побачивши себе все в тій самій холодній, темній крамничці, просяклій духом метилу, плісняви та всякого старого мотлоху. Поки він роззирався довкола, сяйво в кришталевому яйці почало блякнути, а тоді й зовсім погасло.

Ось такі були перші враження містера Кейва. Вся його розповідь відзначалася великою докладністю і чималою кількістю переконливих подробиць. Тільки на мить сяйнувши перед ним першого разу, та рівнина вразила його уяву. Він весь час обдумував побачене, й помалу його цікавість переросла в пристрасть. Свої справи в крамничці він занедбав, бо думав тільки про те, як би швидше повернутися до спостережень. А потім — через кілька тижнів після першого видіння — Кейв, як я вже розповідав, із такими труднощами та переживаннями порятував від продажу кришталевого яйце, на яке зазіхнули двоє покупців.

Поки містер Кейв тримав своє відкриття у таємниці, він покрадьки милувався цією диковинкою, неначе дитя, що зазирає в чужий сад, куди заборонено ходити. Але містер Вейс, як на молодого вченого, мав ясний і точний розум. Він вирішив запровадити в цих дослідках систему. Фосфоресценція кристалу, яку він спостерігав власними очима, переконала його в певній правдоподібності тверджень Кейва. Старий,

ладний в будь-яку хвилину потішитися видовищем чудесної країни, просиджував у містера Вейса всі вечори, з пів на дев'яту до пів на одинадцяту, а бувало забігав і вдень, коли господаря не було вдома. Приходив і в неділю, після обіду. Вейс із самого початку вів докладні записи спостережень, і точність його наукового методу дозволила знайти зв'язок між напрямком світлового променя й тією точкою, з якої видіння відкривалося Кейву.

Поклавши кришталеве яйце в коробку з малесеньким отвором для світлового променя й замінивши світло-коричневі фіранки на вікнах своєї кімнати щільними чорними гардинами, містер Вейс значно поліпшив умови спостережень, тож незабаром дослідники дістали змогу оглядати рівнину у всіх напрямках з краю в край.

Тепер, розповівши про всі обставини відкриття, ми можемо дати короткий опис примарного світу всередині кришталевого яйця. Робота всякчас провадилась за одним методом: Кейв дивився в кришталі і розказував, що він там бачить, а містер Вейс, що ще в студентські роки навчився писати в темряві, коротко записував його слова. Коли кришталі гас, його клали на звичне місце і вмикали електричне світло. Містер Вейс ставив Кейву запитання, уточнював деякі неясності. У всьому цьому не було й краплі фантастики, все робилось солідно й по-діловому.

Незабаром містер Вейс спрямував увагу Кейва на ті птахоподібні істоти, яких з'являлося так багато в кожному видінні. Певний час Кейв мав їх за щось подібне до денних кажанів, а згодом, хоч як це дивно, почав називати їх херувимами. Вони мали круглі, майже людські голови, а очі, що колись так потрясли Кейва, належали одній з тих істот. Їхні широкі, безпері крила сріблилися, мов риба, щойно видобута з води. Але, як з'ясував містер Вейс, вони зовсім не схожі були на крила кажанів чи птахів і трималися на вигнутих ребрах, що випиналися віялом обабіч тулуба. Найбільше вони були схожі на крила метеликів. Тулуб у цих істот був невеликий; нижче рота росли два жмутки хапальних органів, схожих на довгі щупальця. Спочатку містер Вейс не йняв віри, та зрештою мусив переконатися, що саме цим істотам належали величні будівлі й чудовий

сад, що прикрашав рівнину. Далі Кейв завважив, що крилаті істоти потрапляли до своїх жител не через двері, а через великі округлі вікна, які легко відчинялися. Вони опускалися на свої щупальця, складали крила, щільно притискаючи їх до тіла, й стрибали досередини. Крім них, там було видимо-невидимо інших, дрібніших створінь, схожих на великих бабок, метеликів і летючих жуків; були й повзучі жуки, — великі, яскраві, — що ліниво пересувалися по лузі. На дорозі й на терасах видніли великоголові істоти, схожі на гігантських мух, але безкрилі; вони заклопотано снували туди-сюди, спираючись на свої щупальця.

Ми вже згадували про блискучі предмети на щоглах, що височіли на терасі найближчої споруди. Одного разу, коли видимість була винятково гарна, Кейв уважно придивився до однієї з тих щогл і добачив, що той блискучий предмет — точнісінько таке саме кришталеве яйце, в яке він дивився. Такі самі кришталеві яйця були й на інших двадцятьох щоглах.

Час від часу котресь із великих крилатих створінь злітало на ту чи іншу щоглу й, склавши крила та обхопивши вершок щупальцями, вдивлялося в кришталі пильно й довго — бувало, хвилин по п'ятнадцять. Цілий ряд спостережень, здійснених за пропозицією містера Вейса, переконав обох дослідників, що кришталі, у який вони вдивляються, прикріплені на вершку крайньої щогли й що в обличчя Кейву зазирнув один із жителів цього світу.

Оце найістотніше в цій вельми дивній історії. Якщо не вважати її від початку до кінця хитромудрою вигадкою містера Вейса, то доведеться визнати одне з двох: або кришталі Кейва існували одночасно в обох світах і, пересуваючись в одному світі, лишався нерухомий в другому, або між цими кришталевими яйцями існував якийсь зв'язок, і те, що було видно всередині одного кришталевого яйця, за певних умов могло відкритися тому, хто спостерігав відповідний кришталі в іншому світі, й навпаки.

Нині ми, звісно, не можемо пояснити, яким чином обидва кришталі могли бути пов'язані між собою, але все ж таки ми знаємо досить, щоб припустити: взагалі щось подібне не таке вже й неможливе. Припущення

про певний зв'язок між двома кришталевими яйцями належить містерові Вейсу, і, на мою думку, воно цілком вірогідне...

Але де ж шукати той другий світ? Жвавий розум містера Вейса не забарився з'ясувати й це питання. Після того, як заходило сонце, небо в кристалі швидко темніло, сутінки там були дуже короткі, й висипали зірки — ті самі зірки, що їх ми бачимо на нашому небосхилі. Кейв розпізнав Велику Ведмедицю, Плеяди, Альдебаран та Сіріус. Отже, цей світ знаходиться в межах сонячної системи й щонайбільше на відстані кількох сотень мільйонів миль від нашого. Продовжуючи свої дослідження, містер Вейс визначив, що опівнічне небо в тому світі темніше, ніж наше зимової ночі, а сонячний диск видається трохи меншим. І на небі сяяли два невеличкі місяці! Дуже схожі на нашого місяця, але менші, й один з них рухався так швидко, що спостерігач бачив той рух. Місяці сходили невисоко, а зійшовши, зразу зникали. Це пояснювалось тим, що кожний їхній оберт навколо своєї осі супроводжувався затемненням внаслідок близькості обох місяців до своєї планети. Й хоч містер Кейв не здогадувався про таке, але все це точно відповідало тим астрономічним законам, що повинні існувати на Марсі. А й справді, чом не припустити, що, дивлячись в кришталеве яйце, містер Кейв дійсно бачив планету Марс і її мешканців? А коли так, то вечірня зоря, що так яскраво сяяла в небі того далекого світу, була наша рідна Земля.

Якийсь час марсіани (якщо це насправді були вони), напевно, не підозрювали, що за ними стежать. Бувало, хтось із них злітав на щоглу, заглядав у кришталеве яйце й швидко перелітав до іншого, ніби невдоволений тим, що бачив. Містер Кейв спостерігав життя цих крилатих істот непомітно для них, і його враження, дарма що такі уривчасті, давали багато матеріалу для роздумів. Уявіть собі, що подумав би про людей марсіанин, котрому після довгих лаштувань хвилини на чотири, не більш, відкрилося б видовище Лондона з висоти дзвіниці святого Мартіна!

Кейв не міг визначити, чи були крилаті марсіани такими самими істотами, як і ті, що стрибали по дорозі й терасі, й чи могли безкрилі за своїм бажанням справити собі крила. Кілька разів на рівнині з'являлися якісь незграбні двоногі істоти, трохи схожі на мавп. Білі й напівпрозорі, вони паслися поміж схожих на лишайники дерев, і раз за ними погнався стрибучий круглоголовий марсіанин. Він схопив одного з тих двоногих своїми щупальцями. Але на цьому видіння зблякло, й містер Кейв зостався в п'їтьмі, наодинці зі своєю жагучою невтамованою цікавістю. Іншого разу якийсь великий предмет із неймовірною швидкістю промчав по дорозі. Спочатку містер Кейв подумав, що то гігантська комаха, але роздивився, що то металевий апарат надзвичайно складної конструкції. Але розглянути його як слід не встиг — апарат щез із поля зору.

Містер Вейс надумав привернути увагу марсіан, і одного разу, коли очі одного з них впритул наблизилися до кришталю, Кейв скрикнув і відскочив, а Вейс негайно увімкнув світло, й вони почали сигналізувати на мигах. Та коли Кейв знову подивився в кришталь, марсіанина там уже не було.

Так спостереження тривали до листопада. На той час Кейв переконався, що родина перестала його підозрювати, й почав забирати кришталеве яйце додому, користуючись кожною нагодою поринати у видіння, що складали нині чи не єдину реальність його життя.

В грудні, у зв'язку з наближенням іспитів, містер Вейс був зайнятий більше, ніж звичайно; спостереження за яйцем хоч-не-хоч довелося на тиждень відкласти, і Вейс днів десять чи й одинадцять не бачився з містером Кейвом. Потім термінова робота кінчилась, і Вейсові знов захотілося поновити ці зустрічі. Він вирушив до Севендайєлса. Звернувши на знайому вулицю, побачив, що обидві вітрини: пташина й поношеного взуття — закриті віконницями. Крамничка містера Кейва була замкнута.

Вейс постукав; йому відчинив Кейвів пасинок, у жалобі. Він зараз же покликав матір, і містер Вейс не міг не помітити її хоч і дешевенького, але дуже ефектного вдовиного вбрання. Містер Вейс не вельми здивувався,

довідавшись, що Кейв помер і його вже й поховали. Місіс Кейв лила сльози й говорила ледь захриплим голосом. Вона-бо щойно повернулася з Хайгетського цвинтаря. Всі її думки були про вдівське майбутнє та про печальну церемонію похоронів. Проте містер Вейс зумів-таки допитатися про подробиці смерті старого.

Кейва знайшли мертвого в крамничці рано-вранці. Його задубілі руки стискали кришталеве яйце, на губах застигла усмішка, — розповідала місіс Кейв. Шмат чорного оксамиту лежав на підлозі біля його ніг. Поки на нього натрапили, він пролежав мертвий п'ять чи шість годин.

Для містера Вейса це був великий удар. Він гірко карався тим, що не звернув належної уваги на нездоров'я старого. Але найбільше він думав про кришталеве яйце. Знаючи вдачу місіс Кейв, молодий вчений постарався якнайделікатніше торкнутися цієї теми. Він був приголомшений, коли почув, що кришталь уже продано.

Коли небіжчика перенесли нагору, місіс Кейв зразу ж згадала дивака-пастора, що давав п'ять фунтів за кришталеве яйце, й вирішила написати йому, що ця річ знайшлась. Але шалені розшуки, в яких узяла участь і дочка, так ні до чого й не привели, — адреса загубилась. Місіс Кейв не мала засобів ні на жалобу, ні на гідний похорон, якого заслуговував такий шанований житель Севендайєлса. Тому вона вдалася до послуг одного знайомого торговця з Грейт-Портленд-стріт. Він люб'язно погодився взяти частину Кейвових речей — за власною розцінкою. Серед тих речей було і кришталеве яйце. Висловивши (трохи квапливо, щоправда) належне в такому випадку співчуття, містер Вейс поспішив на Грейт-Портленд-стріт. Але там він дізнався, що кришталеве яйце вже продано й що купив його високий смаглявий чоловік у сірому костюмі. Тут фактичний матеріал цієї дивної, але, на мою думку, надзвичайно цікавої історії уривається. Торговець із Грейт-Портленд-стріт не знав, хто був той високий смаглявий чоловік у сірому, й не міг навіть докладно його змалювати, бо не звернув на покупця особливої уваги. Він навіть не завважив, у який бік попрямував той чоловік, коли вийшов із крамнички. Містер Вейс випробував до решти торговців

терпець, виливаючи в нескінченних розпитах свою досаду. Нарешті, збагнувши, що почате дослідження вислизло йому з рук, він повернувся додому й трохи зчудувався, побачивши, що його нотатки не випарувались, мов сон, а досі лежать на неприбраному столі.

Легко уявити собі горе й розчарування містера Вейса. Він удруге відвідав торговця на Грейт-Портленд-стріт і так само безрезультатно, дав оголошення в деякі журнали, що могли потрапити в руки до колекціонерів, написав листи до "Дейлі кронікл" та "Нейчур". Одначе ці два останні друковані органи, підозрюючи містифікацію, просили містера Вейса добре все зважити, перш ніж наполягати на публікації своїх листів. Йому натякнули, що така дивна історія, позбавлена будь-яких речових доказів, може зашкодити його репутації вченого. Як на те, ще й робота в лікарні вимагала, щоб він негайно взявся за неї.

Таким чином, десь через півтора місяця містер Вейс мусив відмовитися від пошуків кришталевого яйця, коли не брати до уваги двох-трьох його візитів до деяких антикварів. А яйце досі не розшукане. Хоча Вейс признався мені, що час від часу на нього наводить запал і він кидає свої найневідкладніші справи, аби знов віддатися пошукам.

Чи знайдеться кришталеве яйце, а чи воно втрачене назавжди й ми нічого про нього не довідаємось, про це можна тільки гадати. Якщо його теперішній власник — колекціонер, він не міг не дізнатися від антикварів про те, що яйце розшукується. Вейс зумів з'ясувати, що пастор і "східний чоловік", з якими мав справу містер Кейв, були не хто інші, як превелебний Джеме Паркер і молодий яванський принц Боссо-Куні. Їм я завдячую деякі подробиці всієї цієї історії. Наполегливість принца пояснювалась просто цікавістю і екстравагантністю. Йому неодмінно хотілося купити кришталеве яйце тільки тому, що Кейв так не бажав з ним розлучатися.

Могло трапитися й так, що покупцем був не колекціонер, а просто випадковий перехожий, і хтозна, чи не знаходиться кришталеве яйце всього за якусь милю від мене, прикрашаючи чиюсь вітальню або ж

навіть правлячи за прес-пап'є, і не викazuje своїх чудесних властивостей. Ця думка почасти й спонукала мене написати історію кришталевого яйця в формі оповідання: так вона легше дійде до широких верств читачів.

Моя власна думка про кришталеве яйце в цілому співпадає з думкою містера Вейса. Я гадаю, що між кришталем, прикріпленим на вершку щогли на Марсі, й кришталевим яйцем містера Кейва існує певний зв'язок, який на сьогодні неможливо пояснити. Ми обидва вважаємо також, що той кришталі могли послати з Марса на Землю (ще колись дуже давно) з тим, щоб дати марсіанам змогу краще знати наші земні справи. Цілком вірогідно, що на нашій планеті є ще й інші кришталеві яйця, які відповідають кришталям інших щогл. Одне ясно: ніякими посиленнями на галюцинації не можна пояснити викладені факти.

© УЕЛЛС Герберт. У безодні: Оповідання. — К.: Веселка, 1988. — 312 с. ("Пригоди. Фантастика").

© ЛОГВИНЕНКО О. П., переклад з англійської, 1988.